

Carex globularis L.—nowy dla flory południowej Polski borealny gatunek turzycy

Carex globularis L. — eine für Südpolen neue boreale Seggenart

JAN KORNAŚ

(Wpłynęło dn. 5.VII.53 r.)

Południowo-wschodnia część Wyżyny Śląskiej, położona nad dolnym biegiem rzeki Przemszy, w trójkącie pomiędzy Mysłowicami, Chrzanowem i Oświęcimiem, znana jest już od dawna jako miejsce występowania interesującej roślinności wodnej i torfowiskowej (R e h m a n 1868, K r u p a 1877, R a c i b o r s k i 1884 i i.). Spośród osobliwości florystycznych tego terenu na szczególną uwagę zasługują, obok licznych gatunków roślin kwiatowych o charakterze subatlantyckim (*Elisma natans*, *Rhynchospora fusca*, *Elatine hexandra*, *Drosera intermedia*, *Oenanthe fistulosa* i i. — C z e c z o t t o w a 1928), także i reliktowe mchy północne, występujące tutaj u południowej granicy swych zasięgów i mające niewątpliwie charakter przeżytków glacialnych (*Scorpidium scorpioides*, *Meesea triquetra*, *M. longiseta* i i. — S z a f r a n 1948). Obecnie do listy tych przeżytków glacialnych przybywa jeszcze jeden, tym razem spomiędzy roślin kwiatowych: turzyca kulista — *Carex globularis* L.

Została ona odnaleziona w rozległym kompleksie leśnym, rozciągającym się pomiędzy Chelmkciem a Byczyną i Kątami koło Chrzanowa, w punkcie położonym około 2 km na północ od stacji kolejowej w Libiążu, gdzie rośnie w podmokłym borze sosnowym, stanowiącym płat zespołu *Betuletum pubescentis* (por. B r a u n - B l a n q u e t, S i s s i n g h, V l i e g e r 1939, M a t u s z k i e w i c z 1952). Jest rzeczą prawdopodobną, że *Carex globularis* stanowi gatunek charakterystyczny dla tego właśnie zespołu: autorzy flor północnych na ogół zgodnie wymieniają ją, jako rosnącą przede wszystkim w podmokłych borach sosnowych na torfiastej glebie.

Skład florystyczny i warunki siedliskowe płatu *Betuletum pubescentis*, w którym odnaleziono *Carex globularis* pod Libiążem, obrazuje następujące zdjęcie:

Ryc. 1. Ogólne rozmieszczenie *Carex globularis*.

Gesamtverbreitung von Carex globularis.

J 1/53, 17.V.1953. Bór sosnowy w zagłębieniu pomiędzy niewysokimi piaszczystymi wzniesieniami, zajęty przez zespół *Pineto-Vaccinietum myrtilli*. Płasko; miejsce bagniste, poprzecinane siecią płytkich rowów odwadniających, zarośniętych przez *Sphagnum*. Sosny do 18 m wysokie, do 30 cm średnicy. Zwarcie koron 60%, podszycie bardzo skąpe, runo pokrywa łącznie 90%, rośliny kwiatowe 60%, mchy 80%. Powierzchnia zdjęcia 100 (200) m².

Gatunek charakterystyczny zespołu (*Assoziations-Charakterart*): *Vaccinium uliginosum* +. Gatunki charakterystyczne związku *Vaccinio-Piceion* i rzędu *Vaccinio-Piceetalia* (*Verbands- und Ordnungs-Charakterarten*): *Carex globularis* 2.2, *Vaccinium myrtillus* 4.3, *V. vitis idaea* 2.2. Gatunki charakterystyczne klasy *Vaccinio-Piceetea* (*Klassen-Charakterarten*): *Betula pubescens* b: +, *Calamagrostis arundinacea* 1.1, *Deschampsia flexuosa* (+⁰), *Trientalis europea* +. Gatunki towarzyszące (*Begleiter*): *Pinus silvestris* a: 4.3, c: +, *Betula verrucosa* b: 1.1, *Calluna vulgaris* +, *Carex* cfr *fusca* (+⁰), *Frangula alnus* b: +; *Ledum palustre* 2.2, *Molina coerulea* coll. 1.2, *Salix aurita* b: +; *Pohlia nutans* +.2, *Polytrichum commune* 1.3, *Sphagnum recurvum* 5.5.

Profil glebowy:

A₀(T) 0—7 cm — słabo rozłożone resztki *Sphagnum* i ściółki sosnowej;

7—35 cm — torf sfagnowo-leśny, pH około 4.0

G poniżej 35 cm głębokości — piasek szaroniebieskawy, pH około 5,5.

Poziom wody gruntowej w chwili zdjęcia na głębokości około 25 cm.

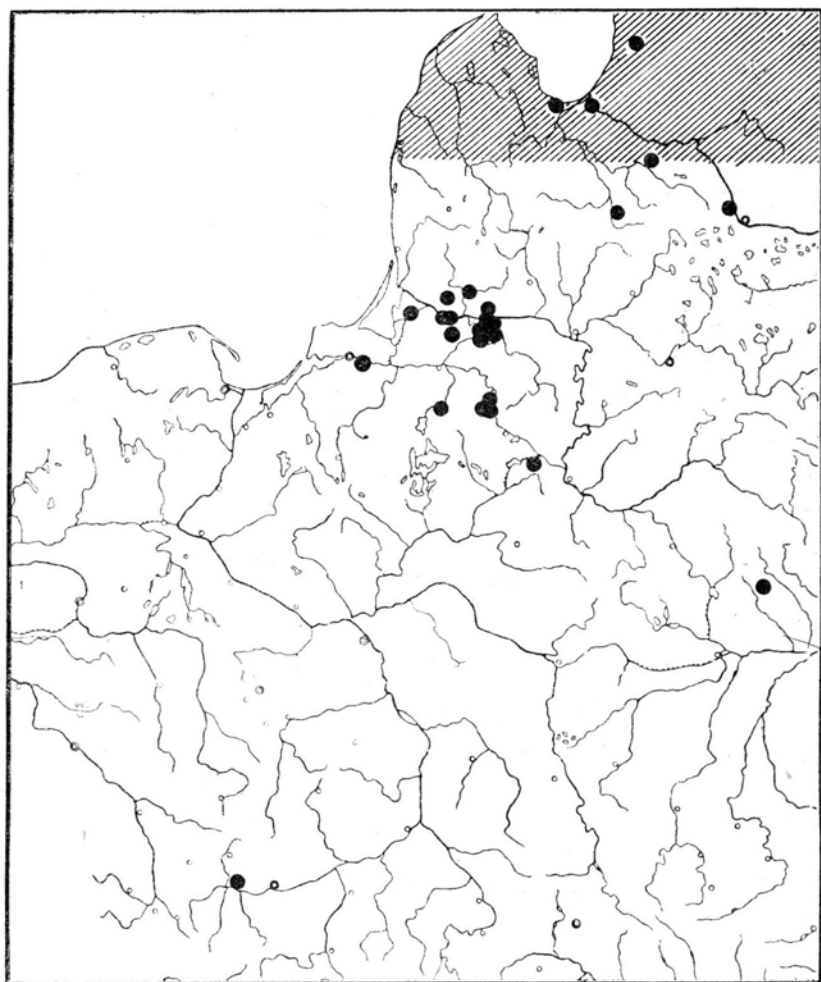
Odnalezienie *Carex globularis* w południowej Polsce zasługuje na szczególne podkreślenie ze względu na charakter geograficzny tej rośliny. Jest ona mianowicie przedstawicielką elementu borealnego eurazjatyckiego (Hultén 1950, Meusel 1943), a zasięg jej mieści się niemal całkowicie w strefie tajgi eurosyberyjskiej (ryc. 1). W Azji obejmuje on Ural, niż zachodnio-syberyjski, góry Ałtaju i Kuźnieckiego Ałatau, Syberię Wschodnią oraz Daleki Wschód (rejon: ochocki, udski, ziejburieński i ussuryjski. Sachalin, Kamczatkę i Wyspę Karagina w ZSRR, oraz północne części Mandżurii, Mongolii i Korei — Kreczetowicz 1935, Kryłow 1929, Kükenthall 1909). W Europie występuje *Carex globularis* we wschodniej Norwegii, w Szwecji i Finlandii oraz w krajach bałtyckich i środkowo-północnych i północno-wschodnich rejonach europejskich części ZSRR (z wyjątkiem obszaru arktycznego) (Hultén 1950, Kreczetowicz 1935, Kulczyński 1924). Południowa granica jej zasięgu (ryc. 2) przebiega tutaj od południowej Szwecji (prowincja Småland) poprzez okolice Królewca (Kaliningradu), północno-wschodnią część Pojezierza Mazurskiego (okolice Węgorzewa i Puszcze Rominicką — Abromeit, Neuhoff, Steffen 1898—1940), Pojezierze Augustowskie (Kobendza in litt.)¹ i północne Polesie (Kobendza in litt.)², po czym wygina się wyraźnie ku północnemu wschodowi i, omijając Białoruś (Proskoriakow 1949), przebiega przez okolice Dyneburga i Pskowa (Lehman 1895).

W granicach Polski odnaleziono dotychczas *Carex globularis* tylko na Pojezierzu Mazurskim (Skalisze pow. Węgorzewo — Abromeit, Neuhoff, Steffen 1898—1940) i w Puszczy Augustowskiej („na uroczysku Starożyn na południowy zachód od Mikaszówki — kilkadziesiąt kęp w lesie mieszanym z przewagą świerka“ — Kobendza in litt.). Ponadto podano ją także z Puszczy Rominckiej na Pojezierzu Mazurskim (Abromeit, Neuhoff, Steffen l. c.), lecz tutaj jak się zdaje tylko z części północnych, a więc leżących już poza naszymi granicami.

¹ Panu Prof. Dr. R. Kobendzy serdecznie dziękuję za udostępnienie mi nieopublikowanych dotychczas danych, dotyczących odkrytych przez niego stanowisk *Carex globularis* w Puszczy Augustowskiej i na Polesiu.

² Proskoriakow (1949) podaje *Carex globularis* jako gatunek możliwy do odszukania na terenie Białoruskiej S. R. R., lecz dotychczas jeszcze tam nie stwierdzony. Prof. Kobendza znalazł ją na północnym Polesiu na terenie międzyrzecza Cny i Łani około 55 km na północ od Łunińca („w lasach pod Deniszkowicami — na stokach obniżen w miejscach zatorfionych w znacznych ilościach“ — Kobendza in litt.). Stanowisko to jest pierwszym pewnym miejscem występowania *Carex globularis* na terenie B. S. R. R.

Chrzanowskie stanowisko *Carex globularis* oddalone jest więc o z górą 500 km na południowy zachód od najbliższych miejsc jej występowania na Pojezierzach i ma niewątpliwie charakter oderwany i reliktowy. Turzyca kulista jest tutaj przypuszczalnie przeżytkiem z okresu

Ryc. 2. Rozmieszczenie *Carex globularis* w Europie środkowej.

Verbreitung von *Carex globularis* in Mitteleuropa.

schyłku ostatniego glaciału, kiedy to między Karpatami a tundrą u czoła lądolodu północnego rozciągał się pas lasów sosnowych i modrzewiowych o charakterze zbliżonym do dzisiejszej tajgi północnej (S z a f e r 1952), chociaż i wcześniejszy wiek tego stanowiska nie jest wykluczony.

Droga wędrowki *Carex globularis* na nasze ziemie prowadziła zapewne od północnego wschodu: zarówno K u l c z y ń s k i (1924), jak i H u l t é n (1950) zaliczają ją do grupy migracyjnej wschodniej, podobnie jak *Ledum palustre*, *Adromeda* (= *Chamaedaphne*) *calyculata*, *Coniose-linum Fischeri*, *Carex laevirostris* i i., przypisując jej tym samym pochodzenie syberyjskie.

Z Instytutu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.

ZUSAMMENFASSUNG

Carex globularis wurde im Mai 1953 bei Libiąż (Kreis Chrzanów, ca. 50 Km westlich von Kraków) zum ersten Mal in Südpolen gefunden. Sie wächst hier in einem Kiefernbruch auf Torfboden (*Betuletum pubescentis* — s. Aufnahme im polnischen Text. S. 12) und kann wahrscheinlich als eine Charakterart dieser Pflanzengesellschaft gelten.

Carex globularis gehört zu dem boreal-eurasiatischen Element und ist in ihrem Vorkommen fast ausschliesslich auf die eurasiatisch-subarktische Nadelwaldzone („Tajga-Zone“) beschränkt. (Fig. 1). In Europa erreicht sie ihre Südwestgrenze (Fig. 2) im Süd-Schweden (Prov. Småland), im Masurischen Seengebiet (A b r o m e i t, N e u h o f f, S t e f f e n 1898—1940), im Seengebiet von Augustów (Starożyn bei Mikaszówka — K o b e n d z a in litt.) und im nördlichen Teil des Polesie-Gebietes (Denizskowice bei Łuniniec — K o b e n d z a l. c.). Der neuentdeckte südpolnische Standort ist über 500 km von dieser Linie entfernt. *Carex globularis* ist hier als ein Glazialrelikt zu betrachten, der wahrscheinlich am Ende der letzten Eiszeit vom Nordosten her bis in die Umgebung von Chrzanów eingewandert war, als im Südpolen eine Kiefern-Lärchen-Tajga vorkam (S z a f e r 1950).

LITERATURA

- A b r o m e i t J., N e u h o f f W., S t e f f e n H., 1898—1940. Flora von Ost- und Westpreussen. 2, str. 1057—1058. Königsberg, Verl. Gräfe-Unzer.
- B r a u n - B l a n q u e t J., S i s s i n g h G., V l i e g e r J., 1939. Klasse der *Vaccinio-Piceetea*. Prodrum der Pflanzengesellschaften 6, str. 1—123.
- C z e c z o t t o w a H., 1928. Element atlantycki we florze Polski. Rozpr. Wyd. Mat.-Przyr. PAU, 65—66, str. 221—286.
- H e g i G., bez daty. Illustrierte Flora von Mitteleuropa. 2, str. 88. München, Lehmanns Verl.
- H u l t é n E., 1950. Atlas över växternas utbredning i Norden. str. 63*, 95*, 94. Stockholm Generalstabens Litografiska Anstalts Förlag.
- H r y n i e w i e c k i B., 1933. Tentamen Florae Lithuaniae — Zarys flory Litwy. Arch. Nauk Biol. Tow. Nauk. Warsz. 4, str. 253, 286—290.

- K r e c z e t o w i c z W. I., 1935. Osoka — *Carex* L. Flora SSSR, 3, str. 317. Moskwa — Leningrad. Izd. AN SSSR.
- K r y ł o w P., 1929. Flora zapadnoj Sibiri. 3, str. 483—485. Tomsk. Izd. Tomsk. Otd. Russk. Bot. Obszcz.
- K r u p a J., 1877. Wykaz roślin zebranych w obrębie W. Ks. Krakowskiego oraz w Puszczy Niepołomickiej w r. 1876. Spraw. Kom. Fizjogr. A. U., 11, str. (84)—(128).
- K ü e n t h a l G., 1909. *Cyperaceae* — *Caricoideae*. Das Pflanzenreich IV, 20 str. 437.
- K u l c z y ń s k i S., 1924. Das boreale und arktisch-alpine Element in der mitteleuropäischen Flora. Bull. Acad. Polon. Sc. Cl. Math. Nat., B. 1923, str. 127—214.
- L e h m a n G., 1895. Flora von Polnisch-Livland ... str. 165. Jurjew (Dorpat), C. Mattiesen.
- M a t u s z k i e w i c z W., 1952. Zespoły leśne Białowieskiego Parku Narodowego. Ann. Univ. MCS Lublin, sect. C, suppl. 6, str. 1—218.
- M e u s e l H., 1943. Vergleichende Arealkunde. 1, str. 164, 314, 318, 2, str. 25. Berlin-Zehlendorf, Gebr. Borntraeger.
- P r o s k o r i a k o w E. P., 1949. Osoka — *Carex* L. Flora BSRR 1, str. 298. Moskwa, Ogiz-Sel'chozgiz.
- R a c i b o r s k i M., 1884. Zmiany zaszły we florze okolic Krakowa w ciągu ostatnich lat dwudziestu pięciu pod względem roślin dziko rosnących. Spraw. Kom. Fizjogr. AU, 18, str. (99)—(126).
- R a c i b o r s k i M., 1919. *Cyperaceae* — Turzycowate. Flora Polska, 1, str. 212. Kraków, Nakł. Akad. Umiejętn.
- R e h m a n A., 1868. Sprawozdanie z wycieczki botanicznej w zachodnią część Galicyi. Spraw. Kom. Fizjogr. A. U. 2, str. 1—10.
- S z a f e r W., 1952. Schyłek plejstocenu w Polsce. Biul. PIG 65, str. 32—73.
- S z a f e r W., K u l c z y ń s k i S., P a w ł o w s k i B., 1924. Rośliny polskie. Str. 79. Lwów-Warszawa, Książnica-Atlas.
- S z a f r a n B., 1948. Przeżytki z epok ubiegłych we florze mchów Polski i wschodnich krajów sąsiednich. Ochrona Przyrody 18, str. 41—65.